

КОМПАРАТИВІСТИКА

УДК 821.161.2.09 Старицька-Черняхівська

Людмила СКОРИНА

БІБЛІЙНИЙ ІНТЕРТЕКСТ В ІСТОРИЧНІЙ ДРАМАТУРГІЇ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ

У статті проаналізована специфіка застосування біблійних інтертекстем в історичній драматургії Л. Старицької-Черняхівської. Об'єктом наукових студій стали п'єси «Гетьман Дорошенко», «Останній сніп», «Милість Божа», «Іван Мазепа». Вперше системно досліджуються біблійні цитати, алюзії й ремінісценції (вказані їх безпосередні джерела, способи інтеграції в текстову тканину, маркери інтертекстуальності, функції). Драми Л.Старицької-Черняхівської насичені різномірними інтертекстемами, що засвідчує ерудованість письменниці, її органічний зв'язок із літературною традицією, культурною пам'яттю людства. Навіть побіжне ознайомлення з текстами засвідчує, що в кожному конкретному випадку добір інтертекстем зумовлений художніми завданнями, які ставила перед собою авторка, а також специфікою зображуваної епохи.

Ключові слова: Людмила Старицька-Черняхівська, історична драма, Біблія, традиційні образи, мотиви, інтертекстема, цитата, алюзія, Ірод, Кайн, Іуда, Соломон, Ной, Давид.

Постановка проблеми. Людмила Старицька-Черняхівська – талановита письменниця, перекладач, літературознавець, авторка низки історичних драм («Гетьман Дорошенко», «Апшій Клавдій», «Крила», «Милость Божа», «Останній сніп», «Розбійник Кармелюк»), які в першій третині ХХ століття були значним здобутком української культури. Як слушно зауважує Інна Чернова, «художня творчість Л. Старицької-Черняхівської є оригінальним мистецьким явищем в історії української літератури і театру. Її еволюція була невідривною від загального розвитку вітчизняної драматургії в контексті літературного європейського мистецтва. Творчий доробок письменниці цікавий стильовим синкретизмом неоромантизму з неокласицизмом, позначений пресимволічними тенденціями початку ХХ століття. Він актуалізує естетичні, морально-етичні й соціально-політичні шукання того часу. Чутлива до нових мистецьких віянь порубіжжя ХІХ – ХХ століть, авторка вдавалась до жанрово-поетичних новітніх модифікацій драми» [1, с.3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Замовчувана протягом більше ніж півстоліття, історична драматургія письменниці за останні роки здобулася на пильну увагу українських літературознавців. За цей час захищені кандидатські дисертації І. Чернової [1], В. Шевця [2], Л. Процюк [3], опубліковано низку статей (В. Коломійця, М. Лецькіна, В. Мелешка, Г. Немченко, Ю. Раєвської, І. Родіонової, Л. Синявської, Є. Сохацької, В. Школи, І. Цуркана та ін.). Предметом наукових студій були: віхи творчої біографії письменниці, проблеми генології (зокрема, жанрові моделі історичної драми в доробку письменниці), компаративні аспекти (напр., творча співпраця М. Старицького й Л. Старицької-Черняхівської, перегуки художніх концепцій Л. Старицької-Черняхівської й І. Огієнка, вплив на авторку ібсенівської «нової драми»), специфіка інтерпретації образів історичних діячів, зокрема гетьманів Петра Дорошенка й Івана Мазепи, ватажка повстанців Устима Кармалюка тощо.

Виокремлення невирішених раніше частин проблеми. Не зважаючи на те, що нині в українському літературознавстві є ціла низка праць, присвячених аналізу-інтерпретації окремих драматичних творів Л. Старицької-Черняхівської, не всі аспекти її доробку висвітлені з належною повнотою і ґрунтовністю. Зокрема, на окреме системне дослідження заслуговує дискурс інтертекстуальності

в історичній драматургії авторки, зокрема специфіка застосування біблійних образів та мотивів. Це зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження.

Мета статті – проаналізувати специфіку застосування біблійних інтертекстем в історичних драмах Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко», «Останній сніп», «Милость Божа», «Іван Мазепа».

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть Біблія була (й нині залишається) невичерпним джерелом інтертекстем для письменників, художників, театральних діячів. В. Антофійчук з цього приводу зазначає: «Багатопланове звернення української літератури до євангельського (і ширше біблійного – **Л. С.**) сюжетно-образного матеріалу відзначається складністю концептуальних моделей, які не тільки репродукують древні події, але й, що особливо важливо, прагнуть на цій основі пояснити світогляд і психологію людини ХХ століття» [4]. Творчість Л. Старицької-Черняхівської – не виняток. Її драми насичені різномірними цитатами, алюзіями, ремінісценціями, що засвідчує ерудованість письменниці, її органічний зв'язок із літературною традицією, культурною пам'яттю людства. Навіть побіжне ознайомлення з текстами засвідчує, що в кожному конкретному випадку добір інтертекстем зумовлений художніми завданнями, які ставила перед собою авторка, а також специфікою зображуваної епохи. Аби з'ясувати, наскільки вагомим є апелювання до Біблії в аналізованих творах, ми провели підрахунки, їх результати відображені в таблиці.

Драма / джерело інтертекстем	Біблія	Фольклорні тексти	Антична література	Давня українська література
«Гетьман Дорошенко»	30	16	1	1
«Останній сніп»	5	6	-	3
«Милость Божа»	4	3	17	11
«Іван Мазепа»	19	19	22	5
Всього	58	44	40	20

Як бачимо, Біблія є одним із найважливіших прототекстів історичної драматургії Л. Старицької-Черняхівської. Надалі є сенс перейти від «кількісного» аналізу до «якісного» і з'ясувати, які біблійні образи й мотиви авторка згадує найчастіше і яку художню мету при цьому переслідує.

В історичній драмі «Гетьман Дорошенко» (1911) письменниця звертається до трагічної постаті Петра Дорошенка, який безуспішно прагнув возз'єднати Україну, розділену Андрусівським перемир'ям 1667 р. між Росією й Польщею. У текстову тканину органічно вплітаються фольклорні паремії, елементи народних пісень, античні афоризми, стилізовані історичні документи, однак головним «ядерним» текстом є Біблія. Книги Старого й Нового Завіту стали для Л.Старицької-Черняхівської універсальним джерелом культурних концептів і кодів. Найактивніше біблійні цитати й алюзії інтегруються у мовлення титульного персонажа (16), у висловлюваннях інших дійових осіб (Самойловича, Сірка, Яненка, Матері, Бандуриста, Посла, Баби, Полковниці, Романа, Прісі) кількістю інтертекстом варіюється від однієї до трьох. Різновиди й функції «чужого слова» змінюються залежно від авторського «надзавдання». Для прикладу зачитуємо слова полковника Самойловича, які пролунали під час бенкету на хуторі Яненка (дія I, ява VIII):

*Полковники, смерть не врятує справи,
Знеслимо лише востаннє край.
Й моя душа, як кажуть, не з лопуцька,
Того бажа, що й людська. Але що ж
Поробимо? Не пертися ж наосліп.
Розіб'ємо лоби об мур, а мур
Не зрушиться. На раду кличте розум:
Україна розшарпана, її
Насамперед нам треба підживити
І хатній лад завести, щоб нарід
Спочити міг, зібратися на силах,
І через те сховаємо на час
Ми запал наш. Розумні будьте, каже
писаніє, як змії... [5, с. 79]*

Графічні маркери виокремлення цитати відсутні, «авторизація» біблійного тексту відбувається завдяки словесній формулі «каже писаніє». Цілком очевидно, що авторка зорієнтована на ерудованого читача (регулятивна функція інтертекстуальності), який без особливих труднощів упізнає прототекст – фрагмент із «Євангелія від Матвія» (10:16), в якому Ісус повчає апостолів: «Оце поси-

лаю Я вас, як овець між вовки. *Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки*» [6] (*курсив мій – Л.С.*).

У цій сцені Л.Старицька-Черняхівська ситуативно протиставляє Самойловича (прихильника «поміркованої партії») радикально налаштованим Мазепі, Сіркові й Дорошенку. Спочатку пропозиція полковника не провокує в читачів жодного застереження: на той час Україна опинилася в такій скрутній ситуації, що варто було враховувати різні фактори й можливості; однак за умови уважнішого прочитання у вказаній біблійній цитаті можна помітити елементи антиципації, які увиразнюються в процесі розгортання фабули. Ісусові слова означали, що апостоли повинні зустрічати зло з мудрістю змії, а до Божої волі ставитися із смиренням і простотою голуба. У наведеному тексті порівняння із змією не мало якихось негативних конотацій (на Сході цей плазун традиційно вважається символом мудрості й хитрості). Проте у свідомості освіченого читача біблійний концепт «змії» мимовільно актуалізує аналогії із змієм-спокусником в Едемському саду (змії як одна із личин диявола). Відблиск подібних асоціацій переноситься на мовця – полковника Самойловича, який по-зміїному інтригує, прагнучи захопити владу, зваблює дружину Дорошенка Прісю, перешкоджає намірам гетьмана об'єднати Україну, захистити її від імперських амбіцій сусідніх народів.

Крім того освічений читач, в ідеалі, мав би не лише врахувати підтекстовий рівень висловлювання, а й пригадати його продовження: «Остерігайтесь людей, бо вони віддаватимуть вас місцевим судам і бичуватимуть у своїх синагогах. 18 Через мене вас поведуть до правителів та царів, і це дасть вам нагоду свідчити їм, а також людям з інших народів. 19 Але коли вас віддадуть до суду, не тривожтеся, як і що говорити, бо тоді вам буде дано, що сказати. 20 Адже не самі ви будете говорити: через вас говоритиме дух вашого Батька. 21 І віддасть брат брата на смерть, а батько дитину. Діти повстануть проти батьків та віддадуть їх на смерть» [6]. Слова Ісуса Христа про складність апостольської місії, сповненої страждань і переслідувань, (можливо, поза свідомим наміром авторки) проєктуються в драмі на образи Дорошенка та його сподвижників, яким у боротьбі за Українську державу так само довелося зазнати чимало випробувань і розчарувань.

Застосування біблійних алюзій і цитат може надавати тексту відтінок урочистості, особливої піднесеності. У тій же сцені бенкету

на Яненковому хуторі Сірко, прагнучи підкреслити державотворчу місію Дорошенка, порівнює його з апостолом Петром:

*«Ти, Петре, камінь,
І на камні тім
Збудую храм я, і пекельна брама
Не опанує його...» [5, с.81].*

У цій ситуації авторка «залапковує» цитату (графічний маркер інтертекстуальності), однак відмовляється від її прямої авторизації, покладаючись на те, що освічений читач упізнає прототекст – «Євангеліє від Матвія» (16:17-18) і пригадає слова Ісуса, звернені до апостола Петра: «17 Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров тобі оце явили, але мій небесний Отець. 18 *І кажу тобі, що ти скеля; на скелі оцій побудую я Церкву Свою, – і сили пекельні не переможуть її*» [6] (*курсив мій – Л.С.*). Завдяки застосуванню біблійної образності сцена козацького бенкету набуває сакральних прикмет. На тайній вечері поруч із відданими Христу апостолами сидів зрадник Іуда – так само за святковим столом на хуторі поруч із тими, хто самовіддано захищатиме батьківщину (Дорошенко, Мазепа, Сірко, Яненко), опинився зрадник – полковник Самойлович, який власні егоїстичні інтереси поставить вище за національні.

Принагідно зауважимо, що Л. Старицька-Черняхівська в історичній драматургії незрідка вдається до дублювання – застосовує той же прийом в іншому контексті, завдяки цьому біблійна інтертекстема набуває нових семантичних відтінків. Так, у драмі «Іван Мазепа» титульний герой також порівнює Петра І з апостолом:

*Мазепа. Нема
В моїх льохах таких медів, мальвазій
І вин старих, щоб дужого Петра
Подужали, бо Петр – се камінь! [5, с. 296].*

Асоціативний ланцюжок «Петро – камінь» в обох драмах оприявнюється в подібних фабульних ситуаціях (під час бенкету); в обох випадках його виникнення спричинила аналогія з іменами персонажів – відповідно, Петра Дорошенка й царя Петра І; обидва персонажі взяли на себе відповідальну державницьку місію (Дорошенко прагнув відбудувати незалежну Українську державу, Петро І

збирав «землі руські», «вогнем і мечем» творив Російську імперію) – на цьому аналогії вичерпуються. Біблійні алюзії в аналізованих драмах набувають різних семантичних відтінків. У драмі «Гетьман Дорошенко» йдеться про гостину однодумців (за винятком Самойловича); Сірко порівнює Дорошенка з апостолом Петром цілком щиро, висловлюється з пошаною, навіть із певним відтінком урочистості. На противагу до цього, у драмі «Іван Мазепа» змальована п'яна оргія Петра I, під час якої український гетьман намагається задобрити царя, відволікти його увагу від підозр, які постійно інспірували недоброзичливці на кшталт Кочубея й Іскри. У цій ситуації мовиться не так про імперські амбіції «государя» (Петро – «наріжний камінь» Російської імперії), як про його пристрасть до пияцтва й гультяйства. Мазепин «комплімент» нещирий, в традиціях холопського «раболепія», яке так полюбляв цар. Аби підсилити ефект, гетьман вдається до принизливої інтерпретації власного імені: *«Петро. Верно! А что ж Иван? Мазепа. Послушливий, і він / Послушливим слугою вічно буде. / За здравіє цареву повсякчас / І день, і ніч він п'є!»* [5, с.297].

Петро I не помічає фальшу в Мазепиних словах. Він настільки упевнений у власній величі, що сприймає біблійні аналогії як належне. Більше того, він і сам порівнює себе з біблійним персонажем – щоправда, не з апостолом Петром, а з Ноем:

*Как Ной тружусь, чтобы воздвигнуть Русь
От Бела моря и до Арарата,
От Немана и по Чукотский Нос* [5, с.268].

Однією з важливих функцій інтертекстуальності є референційна функція, що реалізується через відсилання адресата до іншого (раніше створеного) тексту за додатковою інформацією. Для того, аби зрозуміти, чому Петро I асоціює себе з Ноем, читач повинен актуалізувати в пам'яті всю інформацію про біблійного персонажа й спробувати знайти «точки дотику». По-перше, з образом Ноя пов'язаний мотив будівництва ковчегу – відома пристрасть Петра до кораблебудування. Це, так би мовити, поверхневий варіант інтерпретації. Другий варіант ґрунтується на з'ясуванні сакральної місії Ноя. Відповідно до християнського канону, цей біблійний персонаж є одним із старозавітних патріархів, Божим обранцем, «батьком» нового людства. Петро I мислить себе як новітнього Ноя, по-

кликаного вибудувати нову Росію. Одним із обов'язкових концептів тоталітарного імперського мислення є концепт царя-«батька» (батьюшки), що опікується народами-діти. Утім, це лише принагідні міркування. За відсутності авторського тлумачення цієї алюзії, кожен читач має шукати власні відповіді.

Навівши необхідні коментарі, повернемося до специфіки застосування біблійних алюзій і цитат у драмі «Гетьман Дорошенко». Отже, ми з'ясували, що завдяки репліці Сірка Петро Дорошенко асоціюється з апостолом Петром. Надалі вказана аналогія посилюється й набуває нових смислових відтінків. У цьому ж епізоді Дорошенко та його однодумці переконують Яненка стати разом із ними до боротьби за українську справу. Ісус Христос у Новому Завіті, закликаючи апостолів до служіння, спонукав їх полишити рибальство, землеробство, інші заняття, відмовитися від усіх родинних зобов'язань і йти за ним виконувати Божу волю – подібно до цього козацький ватажок пропонує хуторянинові відмовитися від тихого одноманітного життя й послужити Україні. При цьому процес «навернення» Яненка супроводжується урочистим ритуалізованим цитуванням Нового Завіту:

*Хто вірує, хто любить, – той здола
Горі сказати: «Устань і кинься в море!» –
І зробиться, як схоче він. Ніхто
Рук покладати не сміє: кожен знайде,
Чим допомогти отчизні! Гірший гріх
З усіх гріхів – оспалість [5, с.81].*

Порівняймо: «З Ісус же у відповідь сказав їм: «Майте віру в Бога. *4 Істинно кажу вам, що хто скаже цій горі: Двигнись і кинься у море, та не сумніватиметься у своїм серці, лише віруватиме, що станеться те, що каже, – то буде йому так*» (Мк 11:3-5) [6]. Урочистість моменту підкреслюється відсиланням до важливих біблійних концептів, зокрема мотиву воскресіння. Коли Дорошенко виголошує тост за господаря, Сірко уточнює: «Воскресшого із мертвих!» [5, с.75]. Подібна аналогія зумовлена, по-перше, тим, що Яненко тривалий час вважався загиблим; по-друге, тим, що він і справді на певний час «загинув» для України, для побратимів-козаків, перетворився на пасивного гречкосія, заклопотаного господарством,

але після пропозицій Дорошенка і його однодумців «воскрес» – повернувся до служіння вітчизні.

У 13-ій яві III дії на нараді з полковниками, обуреними російською колонізаторською політикою, Дорошенко ще раз процитує Ісусові повчання з «Євангелія від Марка»: «Згуртуймося в єдине коло всі,/ Бо сказано й в Писанії Святому:/ *«І аще дом розділиться на ся,/ То пустою він зробиться»*» [5, с.140] (*курсив мій – Л. С.*). Як слушно міркує С. Шулежкова, «звертання до висловлювань видатних діячів минулого, використання тропів і символів, напрацьованих попередниками, при всій різноманітності виконуваних інтертекстами функцій, підпорядковані двом найважливішим завданням: 1) переконати читача в істині, яка уявлялася автору незмінною; 2) не допустити «комунікативного провалу». Іншими словами, автор, захищаючи цілком визначену істину чи ідею, не залежно від того, чи він прагнув зберегти інкогніто, чи не приховував свого імені, як правило, вбачав в інтертекстах не лише естетичний засіб, але й засіб ментального (етичного, політичного, ідеологічного, релігійного, інформативного та ін.) впливу на читача-адресата чи слухача» [7, с.39] (*курсив мій – Л. С.*). Цитуючи Євангеліє, Дорошенко покликається на авторитетність прототексту для більшого впливу на слухачів, яких він прагне об'єднати заради досягнення спільної мети.

Коли ж гетьман у фіналі драми зневіриться, збагнувши, що його благородні наміри обернулися лихом для України, що турки й татари – непевні союзники, які, замість допомагати, грабують населення й забирають ясир, Дорошенко («апостол») і Яненко («новонавернений») поміняються місцями. Тут уже старий полковник намагатиметься розрадити співрозмовника, покликаючись на авторитетність Біблії:

*Путі Господні
Нам невідомі, сину мій, хто зна
І як, і чим врятує він Вкраїну.
Не зміримо ми розумом своїм
Тих засобів, які в руці він має;
І там, де нам ввижається часом
Кінець всьому, – там твориться початок
Новим шляхам і новому життю,
Бо сказано в Писанії Святому:
Поки не вмере зерно – не оживе [5, с.187].*

Згадка про зерно, що, помираючи, творить нове життя, актуалізується в Новому Завіті двічі. По-перше, в «Євангелії від Івана» (гл. 12:24-25): «Поправді, поправді кажу вам: коли зерно пшеничне, як у землю впаде, не помре, то одне зостається; як умре ж, плід рясний принесе. 25 Хто кохає душу свою, той погубить її; хто ж ненавидить душу свою на цім світі, збереже її в вічне життя» [6]. Вдруге – у 1 «Посланні апостола Павла до коринтян» (1Кор 15): «36 *Нерозумний, що ти сієш, те не живе, як не вмере.* 37 І коли сієш, то сієш не тіло майбутнє, але голе зерно, яке трапиться, пшениці або чого іншого, 38 і Бог йому тіло дає, як захоче, і кожному зерняті тіло його» [6] (*курсив мій – Л.С.*). В обох фрагментах Біблії йдеться про смерть як запоруку майбутнього відродження. Так само й Україна, твердить Яненко, має пройти через випробування (період Руїни), аби очиститися й відродитися. У цьому сенсі місія Дорошенка уявляється як хресний шлях, сповнений гірких мук і страждань заради батьківщини. Звісно, гетьман – не біблійний пророк, не апостол, а звичайна людина (про це він прямо заявляє Янкові: «Лиши мене, людина я, людина, / І більш життя не можу дати» [5, с.189]), схильна помилятися й зневірюватися, однак авторка жодним чином його за це не картає. На відміну від персонажів п'єси (селян і козаків), які здатні бачити лише зовнішній (профанний) план дії, образно кажучи «сьогочасне лихо», письменниця (а слідом за нею й читач) усвідомлює сакральний сенс того, що відбувається – волю Провидіння, відповідно до якої Дорошенко отримав свій терновий вінець: у фіналі, змирившись із неминучим, він зрікся булави й здався на милість переможців.

Ще одна важлива функція інтертекстуальності – увиразнення характеристики дійових осіб, у мовленні яких застосовуються ті чи ті інтертекстеми. Так, титульний герой у драмі «Гетьман Дорошенко» репрезентований не лише як палкий патріот, хоробрий воїн, люблячий чоловік, а передовсім як побожна людина, яка в скрутній ситуації звертається до Бога:

*Хвала Тобі, Предвічний, Милосердний,
Ти сам на шлях виводиш нас. Ти сам
Гуртуєш всіх коло святого діла,
О, появи ж ще ласку нам свою.
Ти дав колись в пустелі іудеям
Вогненний стовп, щоб вів їх до землі,*

*Народові обіцяної, дай же
Той стовп і нам! Хай світить нам вночі,
Що мороком всю землю нашу вкрила [5, с.113].*

Апелюючи до «П'ятикнижжя» (Вихід, розд.13), авторка мимоволі інспірує ще одну аналогію: Дорошенко – Мойсей. Як колись Мойсей вивів євреїв із єгипетського полону – так само Дорошенко намагається звільнити Україну з російсько-польської неволі, щоправда безуспішно. Згадками про апостола Петра і Мойсея коло біблійних аналогій, пов'язаних із постаттю гетьмана Петра Дорошенка, не вичерпується. На окрему увагу заслуговують традиційні образи Ірода, Каїна й Іуди, до яких авторка неодноразово апелює у своїх творах.

У драмі «Гетьман Дорошенко» Л.Старицька-Черняхівська репрезентує дві моделі художньої інтерпретації образу Ірода. Перша – традиційна, «первинна», що спирається на біблійну фабулу про вбивство немовлят. Друга, похідна, є наслідком художнього узагальнення. Цар Ірод постає в ній як архетипний образ жорстокого вбивці, один із найбільших злочинців. Можна припустити, що виникла вона в результаті злиття прикмет, властивих двом різним біблійним персонажам: перший – «убивця немовлят» цар Ірод I Великий (реальна історична особа, «уславився» як амбіційний, безпринципний, жорстокий правитель, який наказав стратити власних синів Олександра й Аристокбула, а також Антипатра), другий – Ірод Антипа (правитель Галілеї, син Ірода Великого, який за намовлянням Іродіади вбив Івана Предтечу). Концепт «ірод» («іроди») письменниця застосовує спочатку для характеристики турків і татар: «Сірко (входячи). Ну, брагику, гаразд! / Розпудили ми прокляту невіру! / Як вгледіли, що налітає ми, / Так почали дорізувати бранців. / От *Іроди!*» [5, с.88]). Ця традиція має витоки у фольклорних текстах.

В аналізованій драмі співіснують три рівні біблійних асоціацій, пов'язаних з образом титульного героя. Перший – рівень авторської характеристики (промовисті асоціації з Христом та апостолами). Другий – рівень самоусвідомлення персонажа. Розмірковуючи про складність історичного моменту, Дорошенко розуміє, що він повинен мати мудрість Соломона, аби знайти вихід і порятувати Україну. До речі, це не єдина згадка про Соломона в драматургії Л.Старицької-Черняхівської – подібна алюзія наявна також у драмі «Іван Мазепа»:

«[Канцелярист] 2. Ясновельможний – мудрий *Соломон*: він дав би всім лад належний, щоб кожен, і козак, і посполитий, і старшина, постерігав права, коли б не...

[Канцелярист] 1. Клеветники навітуючи...

[Канцелярист] 3 (тихо). Та ненависна потенція царська» [5, с.200].

Ще один приклад зауваженого раніше прийому дублювання знаходимо в драмі «Іван Мазепа». Згадка про царя Соломона зринає тут двічі в різних контекстах: вперше – як позитивний маркер (коли мова йде про Мазепу), вдруге – з іронічним підтекстом: «Мазепа (наливає Петрові). Пресвітлий цар, як мудрий *Соломон*,/ Все зміркував...» [5, с.267]. Читач усвідомлює, що насправді Мазепа не визнає Петра ні мудрим, ні далекоглядним, просто тішить його самолюбство красивим компліментом.

Третій рівень: спочатку бранці, а потім Баба асоціюють Дорошенка з Іродом: «Той гетьман твій – катюга, *Ірод*, *Кайн*, Он що зробив з людьми» [5, с.165]. Прикметно, що біблійні образи в драмах Л.Старицької-Черняхівської часто поєднуються в пари: Ірод – Кайн, Кайн – Іуда, це надає характеристикам більшої емоційної сили й виразності. Поле асоціацій, пов'язаних з образом Ірода, уточнюється й увиразнюється завдяки маркерам «кат» («катюга»), «душогуб». Виникнення подібних аналогій пов'язане з конкретним епізодом: султан вимагав, аби Дорошенко віддав йому п'ять сотень хлопчиків у яничари. Гетьман відмовився це зробити. Намагаючись виправдатися перед народом, він заявляє: «Не *Ірод*, Не *Кайн* я. Дітей не загублю. Коли султан бажа од нас відплати / За бранців тих – я сам... я сам піду / На галери... на каторги» [5, с.163]. Однак турки, не зважаючи на протести Дорошенка, забрали хлопчиків. Запросивши турків і татар в Україну, герой мимовільно став співучасником злочину, що підтвердило сформовану в народі репутацію «Ірода».

Сам же гетьман, караючись думками про власну провину, отожднює себе не з Іродом, а з іншим великим біблійним злочинцем –

*Як Кайн
Вбив Авеля, братерська кров знялась,
Стовпом знялась і попливла до неба,
Гаряча, грізна, темна і страшна.
І парою кривавою все небо
Укрилося, і звомпила земля,*

*Рослини, твар – зволало все до Бога,
Щоб лиходійство те погамував,
Щоб змив з землі братерську кров. Я Каїн,
Нема мені тут місця. Чуси, скрізь
Шепоче все: запродав Україну,
Запродав бусурманові [5, с.167].*

Біблійна фабула про вбивство Каїном Авеля протягом століть була вельми продуктивною [див. про це: 8]. Каталогізувавши її прояви у світовій міфології, С.Вардеванян висноує: «1. Каїнівський сюжет є одним із виявів загальносвітового близнюкового культу двох братів-деміургів /.../ 2. Каїнівський сюжет, поряд з іншими традиційними структурами, виражає й осмислює деякі сутнісні аспекти індивідуального й колективного буття. 3. На відміну від інших міфів (єгипетського, грецького, римського, іранського, германо-скандинавського і т. ін.), біблійна інтерпретація міфологічного інваріанта протистояння братів обов'язково включає начала моральної оцінки. Саме завдяки Біблії «каїніада» стала традиційною схемою, протосюжетом для наступних фольклорних та літературних модифікацій. 4. Спираючись на теоретичні положення архетипної критики, автор дисертації розглядає старозавітну оповідь про Каїна як метафору індивідуалізації первісної людини. /.../ 5. Для каїнівського сюжету характерною є бінарна опозиція, що реалізується в дихотомічних персонажах Каїна й Авеля. 6. Формально-змістову домінанту каїнівського сюжету становить братовбивство» [9].

У наведеній цитаті Дорошенко називає себе братовбивцею (поняття «брати» вжиті як позначник всього українського народу), фактично ним не будучи. Власноруч гетьман нікого не вбивав, його провина полягає лише в тому, що, бажаючи добра Україні, він обрав ненадійних спільників. Каїн згаданий у творі лише для того, аби через асоціацію з великим біблійним злочинцем підкреслити трагічне становище гетьмана, всю глибину його внутрішніх тортур, самообвинувачень. Останній зацитований рядок («запродав Україну, запродав бусурманові») відсилає освіченого реципієнта до іншої біблійної постаті – Іуди. Якщо з образом Каїна пов'язаний архетипний мотив братовбивства через заздрість, то «постать євангельського зрадника давно сприймається світовою культурою в якості загальнолюдського архетипу для моделювання самого феномена зради» [4], що мотивується користолюбством (продажністю). У потоці гетьманових самообвинувачень згадка про Іуду – поодиноким явищем:

*А кінь ступав й топтав святі ікони,
Топтав хрести в тванюку, у багно.
Будь проклят я, будь проклятий навіки!
Не гетьман я, а зрадник! Од хреста
Я одступивсь, мов той Іуда [5, с.161], –*

значно частіше ця аналогія застосовується для характеристики Брюховецького – антипода головного героя, людини честолюбної, продажною, підступною, зрадливою: «Пиши ж листи лукаві, Все обіцяй Іуді, напиши,/ Що зробим так, як він захоче. Згоду / Нам вирвати у нього треба швидше» [5, с.103]). Подібні оцінні судження дублюються в репліці Романа: «Загинув / Іуда, кат, і Україна вся,/ Вся, як один, обрала Дорошенка...» [5, с.122] й Полковниці:

*Як? / Щоб в руки взяв всю справу Брюховецький,
Що запродав уже весь рідний край?
Не будь тому! Ніколи зроду-віку
Не згодимось! Полковнику, мовчи!
(До Самойловича). Пробач мені, козаче, але правду
Я всім кажу у очі. Гетьман твій – Іуда й кат [5, с.110].*

Якщо Дорошенко стає винуватцем страшної руйни мимовільно (це завдає гетьману великого болю, однак він неспроможний виправити ситуацію), то Брюховецький зробив свідомий вибір, зрадив інтереси України, а тому безславний кінець (козаки вчинили над ним самосуд – забили киями) є логічним завершенням його політичної «кар'єри».

Прикметно, що в драмі Л.Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» три біблійні образи – Ірод, Каїн та Іуда – згадані як поняття одного ряду, семантично згруповані навколо концепту «великий злочинець». З'являються вони і в драматичному етюді Л. Старицької-Черняхівської «**Останній сніп**» (1917). Зважаючи на невеликий обсяг твору, авторка аплікує всі нечисленні інтертекстеми у мовлення головного героя – старого запорожця Андрія Нещадими, який випадково дізнався, що зрадником, який таємно провів російські війська на Запорізьку Січ, був його єдиний син Семен. Аби підкреслити страшну провину сина, батько вдається до біблійних алюзій:

*Ти вирвав серце з грудей
України і кинув його псам,*

*Ненатлим псам! Ти, ти, моя надія,
Остатня віра!.. Каїн, скільки взяв?
За що продав ти неньку рідну?! [5, с.406].*

Поєднання в одному висловлюванні згадки про Каїна (архетипний мотив братовбивства) й риторичного запитання: «Скільки взяв?» (аналогія з біблійним мотивом зради Христа Іудою за тридцять срібняків) вказує на певну десемантизацію біблійного образу, що стає універсальним маркером концепту «великий злочинець». У наступній репліці Андрій Нещадима розширює поле біблійних асоціацій: «Іуда... ти?! То правда?.. Цить! мовчи...» [5, с.406]. Ця біблійна аналогія точніше окреслює провину Семена Нещадими, який зрадив козаків, прагнучи здобути багатство й чини. Задля посилення ефекту згадка про Іуду в аналізованому драматичному етюді дублюється ще двічі: «Недолюдок, Іуда, / Мій син, мій син!» [5, с.407], – і далі: «Продав усе, усе занастив! / Так будь же ти, будь проклятий, Іуда!» [5, с.410].

Художня виразність біблійного образу Іуди, його здатність у сконденсованому вигляді втілювати цілий комплекс вічних тем і мотивів спричинилася до того, що Л.Старицька-Черняхівська застосовує його як універсальний маркер-характеристику і в третьому тексті – історичній драмі «Іван Мазепа». У трьох випадках (двічі – у мовленні головного героя, один раз – у репліці Войнаровського) він стосується генерального судді Василя Кочубея, який надіслав Петру І донос на Мазепу. Як Іуда свого часу зрадив Учителя – так Кочубей зрадив Мазепу, аби самому стати гетьманом:

*Він, він! Вона! А, пси!
Запроданці, недовірки прокляті!
Його письмо, її слова... її...
В цю мить страшну... Іуда, Каїн, зрадник!
Все продає і голову мою! [5, с.284]*

У наведеному уривку згадка про Іуду доповнюється образом Каїна. Актуалізований у такий спосіб архетипний мотив братовбивства увиразнює сутність і глибину переступу Кочубея, адже він зрадив не лише гетьмана /конкурента/, а й кума, близького товариша, майже брата. Додатково цей мотив посилюється реплікою Войнаровського: «Іуда, ежє лобза...» [5, с.290]. В останньому випадку образ Іуди набуває статусу загального поняття, що застосовується

для характеристики зрадників в оточенні Мазепи, які щомиті були готові доповісти про його дії цареві:

*Палій. Були Барабаши
У гетьмана преславного Богдана...
Мазепа. Був Барабаши, та не було Петра...
Не мав Богдан чуже при боці військо,
Що оточа з усіх боків щомить,
Вивідує, слідкує хижим оком
За кожним рухом, кожним словом... А!
Коли й мої прибічники тепліші
Прискаржують Петру щораз мене,
Та коли б я хоч рушив з місця, зразу ж
Знайшлися б тут Іуди, і Петро
За гетьмана найгіршого обрав би... [5, с.294].*

У процесі розгортання фабули Л.Старицька-Черняхівська ще чіткіше увиразнює системні аналогії з новозавітним сюжетом. Коли після поразки в Полтавській битві Мазепа з прибічниками змушений був утікати до Туреччини, частина козацької старшини зреклася його. Найперше, аби уникнути репресій, по-друге, мріючи загарбати посади й багатство опальних «мазепинців». Цей вчинок полковників, які, сподіваючись від Мазепи різних благ і милостей, славили його, а за першої ж нагоди зрадили й гетьмана, і батьківщину, авторка оцінює за допомогою промовистих біблійних аналогій:

*Козак. Вклонилися царю,
І плюнули, і дунули... Зреклися
Всі вашої вельможности...
Мазепа. Так-так...
В неділю ще кричали всі: «осанна!»
А в п'ятницю: «розпни його!» [5, с.320].*

Історична драма Л.Старицької-Черняхівської **«Милість Божа»** (1919) – не менш цікавий об'єкт дослідження для тих, хто цікавиться проблемами інтертекстуальності. Найширше в ній репрезентований «інтертекст» давнього українського письменства: прототекст (драма «Милість Божа» невідомого автора) доповнюється трьома інтермедіями, дидактичним віршем про жінок, кантом на честь

гетьмана Данила Апостола, а також любовним віршем «Дівчинонько, моє серце». Завдяки цьому письменниці вдалося створити колоритну картину українського життя 20-х років XVIII століття. Біблійні концепти репрезентовані в драмі значно слабше – вони наявні лише в кількох репліках 1-го і 2-го Каліфакторів. Оскільки ці персонажі своєю поведінкою й мовленнєвою манерою подібні до мандрівних дяків, то біблійні алюзії набувають виразного гумористичного відтінку. У першому епізоді, скориставшись тим, що всі викладачі, спудеї й гості були зайняті переглядом вистави, каліфактори поцупили їжу й кілька пляшок оковитої. Апелюючи до традицій шкільного красномовства, свій вчинок вони порівнюють із біблійною фавулою про насичення євреїв манною небесною: «Каліфактор 2-ий (запахуючись ковбасою). Уже древле з *Моїсеєм* милость сотворивий і Ізраїльське плем'я *манною* і перепелицями от глада врятувавий, той і нам спасение посла» [5, с.371]. У другому епізоді комічною видається не ситуація, а манера висловлювання дійових осіб. Підслухавши розмову бригадира-росіянина з офіцером, Каліфактор 1-й із характерною спудейською безпосередністю й пишномовністю викриває підлість змовників: «*А-ма-ли-ки-тяне* нечестивий! *Моавитяне* злєсмадний!! Сокрушу, аки *Самсон* щелепами осячними!» [5, с.373]. Назагал біблійні інтертекстеми в драмі «Милість Божа» не відіграють принципово важливої ролі. Головна їхня функція – увиразнювати мовлення персонажів, які на доказ своєї вченості доречно й недоречно в усіх ситуаціях вдавалися до біблійних алюзій і ремінісценцій.

В історичній драмі «**Іван Мазепа**» (1920) також можна знайти чимало різноманітних інтертекстем. Найчастіше авторка інтегрує у мовлення дійових осіб т.зв. «сталі формули» – латиномовні афоризми, це має підкреслити статус і ерудицію гетьмана та козацької старшини. Другу «сходінку» в рейтингу займають біблійні та фольклорні інтертекстеми; відсилання до давнього українського письменства нечисленні. Подекуди задля створення історичного колориту в тексті наводяться стилізовані фрагменти документів – гетьманських універсалів, епістол тощо. Найбільша кількість біблійних інтертекстем зафіксована у мовленні Івана Мазепи (6), Ченця 1-го і 2-го (по 4); по 1-2 інтертекстеми можна помітити у мовленні Канцеляриста 1-го, Горленка, Ломиковського, Петра І.

Як людина високоосвічена й інтелігентна, Мазепа часто з різною метою апелює до Біблії. Наприклад, виряджаючи талановитих юнаків на навчання за кордон, він констатує:

*Хай ідуть всі. Хай студії відбудуть
В чужих краях. Нехай побачать світ.
Нас подоріж живих наук навчає.
Ховайтеся ж од злого, а добра
Навчайтеся. Як бджоли працюваті,
З чужих ланів збирайте мед, несіть
До вулія родимого, щоб славу,
Пожиток, честь отчизна мала з вас.
Бо жатва є, та ділателів мало [5, с.205].*

Наведений фрагмент тексту відсилає читачів до Євангелія від Матвія (розд. 9): «Після того Ісус вирушив у подорож по всіх містах та селах і там навчав у синагогах, проповідував добру новину про Царство й зціляв людей від усіляких хвороб та недуг. 36 І, дивлячись на натовпи людей, він проймався до них жалем, бо вони були нещасні та розпорошені, як вівці без пастуха. 37 Потім Ісус сказав своїм учням: «Жниво велике, а робітників мало». 38 Тож благайте Господаря жнив, щоб він вислав робітників на свої жнива» [6]. Біблійні інтертекстеми надають мовленню персонажа відтінку урочистості й поважності, однак у вказаній цитаті це додаткова функція. Значно важливішим є не пафос, а той сенс, який гетьман вкладав у сказане. Історична ситуація на той момент склалася так, що Іван Мазепа (ширше – Україна) постав перед принциповим цивілізаційним вибором: Петро I чи Карл XII, Росія чи Європа, статус колонії чи незалежної держави. Аби втілити в життя європоцентричні плани гетьмана, потрібні були освічені люди, патріоти, віддані національній справі. На жаль, у вирішальний момент з'ясувалося, що «ділателів» на правду мало, це й зумовило поразку національно-визвольних змагань.

Ще одну цитату із Старого Завіту фіксуємо в сцені таємної зустрічі Мазепи з Петром I. Намагаючись стримати царя від рішучих жорстких дій проти вільнолюбних українців, гетьман вдається до авторитативності біблійного прототексту:

Нарід

*Свавільний в нас, свавіллям кожний диха, –
Бо шаблею не брав ще нас ніхто!
І через те всі стації, й побори,
І розрухи, що ратні чинять тут,
І утиски від воєвод, походи,
Руйнуючі дощенту козаків,
І військ царських твоїх тут переходи
Не малую противність чинять нам.
А коли б цар на плач, на вопль, стенання
Людей тутешніх око преклонив
І від убивств, від дальніх розореній
Людей мого рейменту свободив,
То і бунтів не стало б на Україні,
І лях би тут нічого не вскурав.
Хіба ж ревуть воли, як ясла повні? [5, с. 266].*

Цитата з біблійної «Книги Йова» (порівняймо з автентичним текстом – розд. 6: «1 І відповідав Йов, і сказав: 2 О, якби волення мої були належно зважені, і разом з ними поклали на ваги страждання мое! 3 Воно напевне переважило б пісок морів! Через те слова мої нерозважливі. 4 Бо стріли Вседержителя в мені; отруту їхню випиває дух мій; жажіття Божі повстають супроти мене. 5 Чи реве дикий віслук на траві? Чи мукає бик біля місива свого?» [6]) вказує на нестерпне становище українців під російським пануванням. Однак цар відкидає справедливі нарікання гетьмана на «розрухи» й «утиски», саркастично заявляючи: «Вол не ревет, а бык-то все ревет. А твой народ – что глупый бык рогатый» [5, с.266]. Протиставлення вола, який пасивно тягне своє ярмо й задовольняється «повними яслами», бунтівливому бикові – промовиста імагологічна деталь, що увиразнює сутність національної ментальності українців.

Кілька цікавих варіантів застосування інтертекстем виокремлюємо у мовних партіях 1-го і 2-го ченців. Оскільки вони є представниками духовенства, то згадки про ті чи ті біблійні образи й мотиви у їхніх устах мають виглядати найорганічніше. Однак, якщо у випадку «цитуювання» Біблії Мазепою та його однодумцями «план зображення» й «план вираження» співпадають, Книга книг трактується як авторитетне джерело, скарбниця духовної мудрості, то в

репліках ченців помітний підтекст, неприхована іронія, очевидною є невідповідність слів, думок і вчинків персонажів. Характеризуючи невтішний стан суспільства, Чернець 2-й констатує: «Содома скрізь, непослух, безначальє» [5, с.238]. Однак, замість виконувати покладену на них місію («на праву путь наводимо нарід» [5, с.238]), ченці шпигують, інтригують, відвозять Петрові І Кочубеїв донос на Мазепу, користуючись авторитетністю прототексту, вдаються до відвертих маніпуляцій. Засуджуючи народне невдоволення утисками й безчинствами, вони заявляють:

«Черн[ець] 2. А сказано в Писанії: «Раби, Господіям своїм всі повинуйтесь!»

Черн[ець] 1. І всяка власть од Бога, – мислим так» [5, с.238].

Прототекстом у цій ситуації може вважатися або 13-й розділ «Послання до Римлян» св. Апостола Павла («Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе» [6]), або 2-й розділ Першого послання апостола Петра: «**13** Отож, коріться кожному людському творінню ради Господа, чи то цареві, як найвищому, 14 чи то володарям, як від нього посланим для карання злочинців та для похвали добродійців. 15 Бо така Божа воля, щоб добродійці гамували нещасття нерозумних людей, 16 як вільні, а не як ті, що мають волю на прикриття лихого, але як раби Божі. **17** Шануйте всіх, братство любіть, Бога бійтеся, царя поважайте. **18** Раби, коріться панам із повним страхом, не тільки добрим та тихим, але й прикрим» [6]. Захищаючи існуючий порядок, ченці фактично захищають той Содом, який позірно засуджували раніше. Наставляючи Кочубея, чернець цитує рядок із першого Давидового псалма: «Блаженний муж, що не іде на раду Злих нечестивців; путь загине їх. Благослови ж Господь...» [5, с.256]. Однак, чи можна назвати блаженним генерального суддю, який відправляє Петру І донос на Мазепу? Цитування Біблії в цьому випадку виглядає як блюзнірство, це додатково підсилює негативізм характеристики персонажів.

Двічі в драмі «Іван Мазепа» згадується біблійний цар Давид: вперше – у репліці Ченця, вдруге – Горленка. Прикметно, що ця алюзія зринає в принципово відмінних контекстах, причому кожен

із персонажів обирає ту істоту образу, яка йому ближча. Чернець 1-й апелює до постаті Давида в сцені п'яної гулянки в шинку. На словах він пропагує моральність і аскезу, а насправді полюбляє випити, попоїсти й потанцювати з молодими. Аби виправдатися перед Запорожцем, він апелює до авторитету Біблії: «Воістину і цар Давид плясаша» [5, с.240], – відверто ігноруючи контекст Давидового «плясанія». Як слушно вказує М.Шаповал, «якщо адресат помічає гетерогенність тексту, він завжди має змогу звернутися до тексту-донора, на який вказуватиме помічена гетерогенність, заради глибшого розуміння прочитаного» [10, с.76]. Скориставшись цією порадою, звернімося до Біблії. У другій книзі Самуїлової (розд. 6) читаємо: «І пішов Давид, і виніс Божого ковчега з дому Овед-Едома до Давидового Міста з радістю. 13 І сталося, коли ті, хто ніс Господнього ковчега, ступали шість кроків, то він приносив у жертву вола та відгодовану штуку худоби. 14 А Давид танцював перед Господнім лицем зо всієї сили» [6]. Таким чином читач може переконатися в тому, що чернець свідомо перекидає біблійні реалії, шукаючи мотиви для самовиправдання.

Натомість Прилуцький полковник Горленко згадує біблійно-го царя Давида під час наради Мазепи з представниками козацької старшини, для нього біблійний персонаж є символічним утіленням звияжнього воїна й мудрого полководця:

*Яка біда була на Україні,
Коли Богдан зібрав січовиків
І на ляхів, немов Давид той, рушив.
За те і ми, і діти наші всі,
І діти їх блажимо його ймення [5, с.300].*

Таким чином завдяки застосуванню біблійних інтертекстем окреслюються дві різні системи цінностей: з одного боку, героїчна козацька, з другого, «епікурейська» ченцева. У першому випадку біблійний прототекст посилює авторитетність висловлювань Мазепи і його однодумців, у другому, граючи на контрасті слів і справ, авторка викриває ницість і підступність ченців.

Висновки. В аналізованих драмах Л.Старицької-Черняхівської виявлено 58 біблійних інтертекстем, у т.ч. 32 – із Старого, 26 – із Нового Завіту. Прикметно, що Старий Завіт репрезентований пе-

реважно через згадування окремих образів (Адама, Соломона, Іова, Давида, Ноя, Мойсея, Самсона, Каїна тощо), а Новий – здебільшого за допомогою цитат із Чотириєвангелія і послань апостолів. Найчастіше згадуються в драмах новозавітні образи Іуди (11 разів), Ірода (4), Ісуса (2), апостола Петра (2). З-поміж різних форм інтертекстуальності авторка віддає перевагу цитатам (авторизованим і неавторизованим), а також «точковим» алюзіям. В окремих випадках інтертекстуальні елементи маркуються експліцитно – за допомогою вказівки на джерело запозичення (застосовується словесна формула «як сказано в Писанії»), але здебільшого авторка, розраховуючи на освіченого читача, відмовляється від прямого коментування, особливо коли йдеться про загальновідомі цитати й образи. З погляду функціональності, інтертекстеми в історичних драмах Л.Старицької-Черняхівської застосовуються для: 1) надання висловлюванням дійових осіб відтінку авторитетності, урочистості, 2) аби переконати читача в «істині, яка уявлялася автору незмінною» (С.Шулежкова), 3) увиразнення характеристики окремих дійових осіб (особливо промовистими тут є асоціації з Каїном, Іродом, Іудою), 4) референційна функція інтертекстуальності реалізується в аналізованих творах під час відсилки адресата до біблійного тексту за додатковою інформацією, котра може містити елементи антиципації, пізнавальна – в активізації тієї інформації, що міститься в залученому до інтерпретації тексті, 5) інтертекстеми виконують функцію встановлення контакту з бажаною частиною читацької аудиторії – людьми, причетними до певної культурної традиції, які здатні розпізнати авторські натяки й відсилання до прототексту.

У цій статті ми зосередили увагу на специфіці біблійних інтертекстем в історичних драмах «Гетьман Дорошенко», «Останній сніп», «Милість Божа», «Іван Мазепа». Перспективними напрямками подальших досліджень є, по-перше, залучення до аналізу-інтерпретації інших драматичних (епічних) творів авторки, по-друге, переключення уваги на фольклорні, античні інтертекстеми, «сліди» давнього українського письменства у творах Л. Старицької-Черняхівської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чернова І. Еволюція проблематики та поетики у драматургії Людмили Старицької-Черняхівської : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. П. Чернова ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2002. – 20 с.
2. Швець В. Історична драматургія Людмили Старицької-Черняхівської (проблематика і поетика) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» / В.С. Швець ; Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
3. Процюк Л. Драматургія Людмили Старицької-Черняхівської : конфлікти і характери [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Л. Б. Процюк ; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2009. – 18 с.
4. Антофійчук В. Своєрідність трансформації євангельського сюжетно-образного матеріалу в українській літературі ХХ століття [електронний ресурс] : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01 / В. І. Антофійчук. – К., 2002. – 37 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5686.html>.
5. Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари [Текст] / Л. М. Старицька-Черняхівська ; вступ. ст., упоряд. та прим. Ю.М. Хорунжий ; голов. ред. М. Г. Жулинський; НАН України. – К. : Наукова думка, 2000. – 839 с.
6. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [електронний ресурс] : із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І.Отієнко. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1159 с. – Режим доступу : <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/>.
7. Шулежкова С. Проблема смерті автора в умовах «тотальної цитатності» / С.Г. Шулежкова // Інтертекст в художественном и публицистическом дискурсе : Сборник докладов международной научной конференции (Магнитогорск, 12-14 ноября 2003 года) / Ред.-сост. С.Г.Шулежкова. – Магнитогорск : Изд-во МаГУ, 2003. – С.38-45.
8. Захарчук В. Печать Каїна : Архетип братовбивства в українській літературі / В.Захарчук. – Львів : ЛА Піраміда, 2006. – 58 с.
9. Вардеванян С. Міфологема Каїна в українській літературі ХІХ – ХХ століть [електронний ресурс] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01 / С. І. Вардеванян; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 19 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/178016>.
10. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми: монографія / Мар'яна Шаповал. – К. : Автограф, 2009. – 352 с.

Одержано редакцією – 19.11.2015

Прийнято до публікації – 10.12.2015

Skoryna L. Biblical intertext in the historical drama of Liudmyla Starytska-Cherniakhivska. In this article, the using specifications of biblical intertextemes in the historical drama of L.A. Starytska-Cherniakhivska are analyzed. The object of scientific studies are such pieces as «Hetman Doroshenko» «The Last Sheaf» «The God's Grace», «Ivan Mazepa». This is the first systematic investigation of biblical quotations, allusions and reminiscences (its direct sources, methods of integration in the text, markers of intertextuality and functions are marked). Dramas of L. Starytska-Cherniakhivska are filled with heterogeneous intertextemes that shows extensive knowledge of writer, her straight connection with the literary traditions and cultural memory of the mankind. Even a glimps of the texts, shows that in every individual case the selection of intertextemes has its own artistic task, that was set by the author, and the specific features of the described epoch.

Bible, as well as folklore, ancient literature and history, texts of the ancient Ukrainian writings, is one of the most important prototexts in historical drama of L. Starytska-Cherniakhivska. In the analyzed dramas, intertextemes from Bible are widely used. In these intertextemes Old Testament is usually represented by reminiscence of certain characters (Adam, Solomon, Job, Davyd, Noah, Moses, Samson, Cain etc.), and New Testament is mostly represented by the cites from the canonical Gospels and letters of Apostles as well as with the New Testament characters of Judah, Herod, Jesus and the Apostle Peter. The Author gives preference to different kinds of quotations and single allusions. In some cases, intertextemes are marked with the help of graphics or through the reference to the loan source, but in most cases author withdraw direct comments, that are oriented on the well-educated reader. Most frequent intertextemes in historic dramas of L.A. Starytska-Cherniakhivska are used to make the utterance sound more authoritatively, triumphantly or to persuade a reader in the «truth that seemed permanent to the author» (S. Shulezhkova), or to express the characteristic of certain *dramatis personae* (particularly eloquent here are associations with Cain, Herod, Judas). Referential function of intertextuality in the analyzed works is actualized with the help of reference of the audience to the biblical texts for additional information, that can have elements of anticipation. Cognitive function is actualized in activation of information, which can be found in the text involved in the interpretation. Intertextemes also function as establishment of contact with the necessary

part of readership – people, who has special cultural traditions, who are eager to clear out author's hints and references to the prototext.

Keywords: *Liudmyla Starytska-Cherniakhivska, historical drama, Bible, traditional images, motives, intertextemes, quotations, allusions, Herod, Cain, Judas, Solomon, Noah, David.*

УДК 82.091

Ольга МІРОШНИК

МИКОЛА ГОГОЛЬ ТА МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ ПРО ТАРАСА БУЛЬБУ: СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОДНОГО СЮЖЕТУ

У статті проаналізовано повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба» і драму Михайла Старицького «Тарас Бульба» («Під Дубном»). Роботі над повістю М. Гоголь присвятив близько десяти років, зрештою значно розширивши першоваріант твору. М. Старицький, працюючи над цим сюжетом упродовж майже сімнадцяти років, пройшов шлях від його інтерпретації (створення лібрето для однойменної опери М. Лисенка) до оригінальної творчості, що її результатом стала драма на сім дій. Обидва твори мають однаковий сюжет: національна зрада і синовбивство. Втім, у процесі глибшого дослідження виявлено, окрім численних збігів, певні відмінності в зображенні перебігу подій, а також деякі відмінні особливості художнього трактування образів у повісті і в драмі. Вочевидь, що ці відмінності зумовила, насамперед, відмінність художнього світогляду митців (М. Гоголь – романтик, М. Старицький – реаліст). Повість М. Гоголя не відбиває якогось конкретного часу, її герої також не мають реальних історичних прототипів, вони постають як герої народного епосу з усіма притаманними їм характеристиками. Твір пройнято духом поетики романтизму (ідеалізація дійсності, гіперболізація образів,